

*Дудіков Андрій Володимирович,
аспірант Інституту держави
і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України
Науковий керівник:*

*Пархоменко Наталія Миколаївна,
завідувачка відділу Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
докторка юридичних наук, професорка,
член-кореспондент НАН України*

СУДОВА ПОМИЛКА У КРАЇНАХ РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ТА АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ПРАВОВИХ СІМЕЙ: ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ

В останні десятиліття в усіх правових системах актуальним залишається питання забезпечення єдності у правозастосуванні. Така тенденція пов'язана з глобалізаційними процесами, які пронизують усі сторони життя сучасного суспільства. Не є виключення і правозастосовна сфера, яка з кожним днем набуває все нових ознак та особливостей на тлі зростаючої взаємозалежності правових систем світу. Зазначене вимагає набуття нових знань, які виходять за межі вітчизняного законодавства. Це пов'язано з необхідністю вивчення зарубіжного досвіду, у тому числі щодо подолання та превенції негативних результатів діяльності суддів – допущення ними помилок у правозастосовній діяльності. У зв'язку з цим пропонується розглянути особливості судових помилок у контексті двох основних правових сімей світу – романо-германської та англо-американської.

Романо-германська правова сім'я – це сукупність національних правових систем, які склалися на основі римського цивільного права і його пристосування (у поєднанні з канонічним правом, доктринальним правом університетів і місцевих норм-звичаїв) до нових національних умов при домінуванні закону серед інших джерел права (Франція, Іспанія, Португалія, Україна тощо) [1, с. 313–316]. Відповідно основною характеристикою романо-германської правової сім'ї є те, що нормативно-правовий акт виступає основним джерелом права у країнах цього типу. При цьому норма права носить абстрактний, так би мовити універсальний характер.

Французький учений Р. Давид зазначає, що в усіх країнах романо-германської правової сім'ї норму права розуміють, оцінюють і аналізують однаково. У тій сім'ї, де наука традиційно займається впорядкуванням і систематизацією рішень, що виносяться з конкретних справ, норма права перестала бути лише засобом вирішення конкретного випадку. Завдяки зусиллям науки норма права піднялась на вищий щабель; її розуміють, як правило поведінки, що є загальним для всіх, і має серйозніше значення, ніж лише у випадку її застосування суддями в конкретній справі [2, с. 97].

З одного боку, такі норми мають позитивну рису, адже закріплюють певну

модель правовідношення, а з іншої – негативну, позаяк мають дуже узагальнену форму, що досить часто викликає труднощі у їх правозастосуванні, що пов'язано з проблемами їх конкретизації і тлумачення. Фактично основне завдання суду – це інтерпретація заздалегідь підготовлених текстів законів під конкретний випадок. Тому можна стверджувати, що судові рішення є наслідком розуміння законів судами. Відтак, усвідомлення суддею змісту правового припису перебуває у причинно-наслідковому зв'язку з вірогідністю допущення останнім судової помилки. Тобто, основну роль у правозастосуванні відіграє все ж таки творча складова судді.

Слід відзначити, що у романо-германській системі часто законодавець наділяє суддю дискреційними повноваженнями, надаючи можливість вибору одного з декількох варіантів рішень (суддівський розсуд). Така форма існування юридичних норм не виключає можливості зловживання своїми повноваженнями з боку останніх, що може негативно позначитись як на репутації конкретного судді, так і судової системи в цілому.

Наголосимо також на тому, що у країнах зазначеної правової сім'ї законодавець закріплює в законі право на судову помилку і на її виправлення, як наприклад в Україні (ст. 379 КПК України, ст. 269 ЦПК України, ст. 243 ГПК України, ст. 253 КАС України). Очевидно, що така тенденція наділяє суд повноваженнями усунути незначні недоліки у своїй роботі, а саме виправляти арифметичні, математичні, орфографічні похибки, які не впливають за зміст вже прийнятого рішення.

Також правові норми у всіх країнах романо-германської правової сім'ї мають яскраво виражений кодифікований, системно-ієрархічний характер [3, с. 63–64]. Така особливість правових норм романо-германського типу свідчить про те, що вони об'єднуються у взаємопов'язані комплекси. Це значно спрощує пошук суддями чинних законів, а отже попереджує допущення ними помилок у правозастосуванні. Д.П. Поповський стверджує, що країнам романо-германської сім'ї притаманна дихотомія у вищих судових інстанціях, тобто поділ судів для розгляду кримінальних, цивільних, адміністративних справ. При цьому важливе значення відіграє кількість суддів у вищих судових інстанціях, у тому числі спеціалізованих. Такі країни, як Франція, Італія, Німеччина, мають у своєму складі більше ста суддів [4]. Не є виключенням і Україна. Сьогодні максимальна кількість суддів Верховного Суду не може перевищувати двохсот суддів. Вважаємо, що спеціалізація судів є однією з передумов якісного правосуддя. Ураховуючи складність та різноманіття суспільних відносин, запровадження спеціалізації покращує якість, оперативність, а також ефективність вирішення судових справ, допускаючи при цьому мінімальну кількість помилок, які можуть бути пов'язані з некомпетентністю судді у певній вузькій сфері. Не існує правника-універсала, як і лікаря, який лікує всі хвороби.

Говорячи про побудову судової системи у країнах романо-германського типу, окремо звернемо увагу на інститут перегляду судових рішень. Зокрема, це апеляційне, касаційне оскарження і перегляд судового рішення у зв'язку з винесенням рішення Європейським судом з прав людини. Останнє зазвичай

може бути реалізоване учасниками кримінального процесу на всіх стадіях провадження (стосується країн континентальної Європи). Тобто, можна говорити про дію принципу всезагального оскарження, який не залежить від способів реалізації права на перегляд судового рішення.

Відзначимо, що необхідність існування досконалого інституту оскарження витікає з необхідності запобігти помилок у будь-якій судовій системі. Його мета – попередити та виправити помилки задля досягнення судової істини. Саме практика судів касаційної інстанції є тим лакмусовим папірцем, який визначає: правильність дій та рішень уповноважених осіб, дотримання закону, правильність його застосування [5, с. 169]. Англо-американська (англосаксонська) правова сім'я – це група національних правових систем, що склалися під впливом англійської правової системи, у розвитку яких основна роль належить судовій практиці (США, Австралія, Канада, Нова Зеландія, Північна Ірландія, країни Британської Співдружності) [6].

Із наведеного визначення убачається, що основним джерелом права у країнах англо-американської правової сім'ї виступає судовий прецедент, що створюється судовою практикою. Відповідно, охарактеризовуючи судову помилку у англосаксонській правовій системі, основну увагу варто зосередити на акті судового органу у конкретній справі – прецеденті.

Спершу відзначимо, що підставою для формування судового прецеденту насамперед є подолання правової невизначеності. В Україні висновки щодо різночитання (конфлікту) розуміння прийнято викладати у так званих «правових позиціях» або «правових висновках». Однак, якщо на вітчизняному рівні правові висновки формує виключно Верховний Суд і вони мають значення для судів нижчих інстанцій, тоді як сама касація вправі відійти від попереднього правового висновку, створивши новий, то у країнах англосаксонської правової сім'ї судові прецеденти можуть формувати усі судові ланки. При цьому судові прецеденти нижчестоящих судових органів мають значення і для них самих і для вищестоящих. Крім того судові прецеденти зазвичай мають сталий характер (діє принцип «stare decisis», або «стояти на вже вирішеному» [7]). Тобто, якщо ознакою судових прецедентів країн романо-германської правової сім'ї є не абсолютна обов'язковість подальшого застосування, а так зване аргументаційне підкріплення подальших рішень, то судовими прецедентами англосаксонської сім'ї навпаки характерна заборона на прийняття іншого, відмінного рішення в аналогічній судовій справі.

Тому основним запобіжником судових помилок у країнах англо-американської правового типу виступає незмінність судової практики, що зводить нанівець кількість випадків, коли в неоднозначних випадках суд першої інстанції не знає яку норму слід застосовувати і яке рішення прийняти у разі зміни правової позиції вищими судами. До того ж у країнах англо-американського типу відсутні ситуації, коли нижчі судові органи повинні слідувати сформованій вищими інстанціями практиці вирішення справ конкретних категорій під загрозою відміни інших рішень, як це зазвичай

відбувається у країнах романо-германської правової сім'ї.

При цьому, з огляду на усталеність прецедентної практики, адвокати можуть оцінити перспективність розгляду справи в суді, а відтак вони мають змогу роз'яснити клієнтам адекватність їх очікувань. Це значно знижує навантаження на суддів у країнах англосаксонської правової сім'ї та викорінює корупційну складову у суддівському середовищі. Не можна оминати увагою і ту обставину, що у суддів у країнах англосаксонської сім'ї значно менше навантаження, оскільки вони не витрачають свій робочий час на вивчення аналогічних справ, відбувається так зване універсальне правозастосування. Отже можна констатувати, що у країнах англо-американської правової сім'ї вірогідність допустити судову помилку набагато менша.

Щодо статусу суддів, зокрема у США, які вважаються етичним взірцем, еталоном доброчесності та професіоналізму. Хоча вимоги до кандидата на посаду судді у США не зазначені у жодному правовому акті, проте, виходячи з різноманітних джерел, вони зводяться до наступних: неупередженість у вирішенні справ, ґрунтовні теоретичні знання та досвід практичної юридичної діяльності, вміння логічно мислити й писати зрозуміло, чесність, добре фізичне здоров'я і розумовий розвиток, відповідний темперамент, уміння з розумом застосовувати судову владу. На нашу думку, високі вимоги до кандидатів у судді, а також високі їх морально-етичні якості, є своєрідною гарантією відправлення правосуддя на гідному рівні з дотриманням закону, з урахуванням принципів справедливості та розумності, за найменших похибок та погрішностей.

Отже, підсумовуючи вищевикладене можна стверджувати, що романо-германська та англо-американська правові сім'ї хоча і мають спільні характеристики у питанні вирішення та попередження судових помилок (наприклад, обидві сім'ї забезпечують реалізацію правосуддя через відповідні судові інстанції), проте суттєво відрізняються самим підходом до розуміння права і правових явищ, що впливає на передумови виникнення судових похибок у правозастосуванні.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. / За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ, Юрінком Інтер, 2003.
2. Давид Р. Основні правові системи сучасності / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози ; пер. з фр. В. А. Туманова. М. : Міжнародні відносини, 2003. 400 с.
3. Порівняльне правознавство : підруч. / За заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2012. 272 с.
4. Поповський Д. П. Застосування суддівського розсуду в країнах романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2014. Вип 10-1 (1). С. 15–19.

5. Лазоренко Є. Ю. Прецедентні рішення касаційного суду у кримінальному судочинстві: види та значення (порівняльно-правова характеристика). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. Вип. 4. С. 167–175.

6. Загальнодоступна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata.

7. Загальнодоступна онлайн-енциклопедія «Вікіпедія». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Res_judicata.

*Загуменна Юлія Олександрівна,
професорка кафедри теорії та історії
держави і права факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидатка юридичних наук, доцент*

ПОГЛЯДИ Т. МОРА НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ

Один із найпомітніших представників англійської ранньомодерної політико-правової думки [1], що зробив оригінальний внесок у розвиток концепції публічної безпеки, був державний діяч, юрист і мислитель Томас Мор (1478–1536 рр.), який «не міг не визнавати проблем, що існували в тогочасній Європі, що тільки відходить від середньовічних моделей управління та світогляду» [2, с. 32]. Разом із тим, у своїх теоретичних роздумах він спирався на значний практичний управлінський державний досвід, а проте не сформулював цілісного вчення про публічну безпеку. Його безпекові погляди мають підпорядкований характер по відношенню до його унікального теоретичного проекту, уособленням якого став його найвідоміший твір «Утопія» [3]. Тож розуміння безпекової проблеми Т. Мором ми можемо з'ясувати на основі аналізу цього твору, а так само й інших частин його політико-правової спадщини. При цьому виходячи з його утопічних візій влаштування політичного життя можна збагнути не лише ідеальний стан публічної безпеки, а й ті актуальні проблеми, з якими стикався мислитель і які він прагнув розв'язати у своїх працях.

Будучи християнським мислителем, Т. Мор прагнув поєднати у своїх поглядах на безпеку раціональні аргументи та Одкровення, дане в Святому Письмі. Проблема безпеки він історично вбачає в гріхопадінні людства, наслідком якого стала роздробленість, розірваність людської природи, чвари і страждання. Отже, гріхопадіння відкриває проблему безпеки, яку втратила людина, протиставивши себе Творцеві. Відповідно, виникає потреба в гарантуванні втраченої безпеки людини, що може дати політична влада,